

karşısında Rus Çarı Deli Petro'dan yarıdım isteyen Karakalpaklar herhangi bir cevap alamadılar.

Karakalpaklar ikiye ayrılmalarından sonra XVIII. yüzyıl kaynaklarında Yukarı ve Aşağı Karakalpaklar diye anıldılar. XVIII. yüzyılda Taşkent tarafına göçenleri Buhara hâkimiyeti, Aral gölü tarafına gidenleri ise Kazaklar'ın etkisi altına girdiler. Kazaklar'ın Rus nüfuz alanına girmesi Karakalpaklar'ı da etkiledi. Diğer taraftan 1754'te Seyhun'un orta bölgelerinde yaşayan 6000 kadar Karakalpak ailesi Buhara Emirliği'nin himayesine girerek Zerefşan vadisine yerleşti. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Aşağı Karakalpaklar, bulundukları yerden ayrılarak bugün yaşadıkları Amuderya (Ceyhun) nehri deltasına gelip yerleştiler. Bunlar 1811'de Hıve Hanlığı idaresine girdiler. Fakat burada başkaldırarak 1827'de Kongrat şehrinin kontrolünü ele geçirdiler. Reisleri han unvanını aldı ve Kazak nehri kıyısında kendine bir kale inşa ettirdi. Ruslar 1873'te Hıve Hanlığı'nı işgal edince Karakalpaklar da onlara bağlandı. 1916'da Orta Asya müslümanlarının başlattığı isyan sırasında Ruslar'dan korkan Karakalpaklar Amuderya deltasına sığındılar. 1917 Bolşevik İhtilâli'nin ardından Amuderya'nın sağ yakasında oturan Karakalpaklar 1918'de ilân edilen Özerk Türkistan Cumhuriyeti'ne dahil edildiler. Sol yakasında oturanlar 1920 yılına kadar Hıve Hanlığı'na bağlı kaldılar. Karakalpak toprakları 1920'de Ruslar'ın hâkimiyeti altına girdi. 1924'te Sovyetler Birliği'ne dahil edildikten sonra millî sınırların belirlenmesi neticesinde 11 Mayıs 1925'te Rusya Federasyonu'nda teşkil edilen Kazakistan Özerk Cumhuriyeti için Ceyhun'un her iki kenarında Karakalpak özerk vilâyeti oluşturuldu. 20 Mart 1932'de Karakalpak özerk vilâyeti Kazakistan'dan ayrılarak Rusya federasyonuna bağlı Karakalpak Özerk Cumhuriyeti'ne dönüştürüldü. Karakalpak toprakları 1936'da Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne devredildi. O zamandan günümüze kadar bu cumhuriyetin içinde özerk konumunu muhafaza etmektedir. 1989'dan itibaren Karakalpak milliyetçileri, Özbek hükûmetine Özerk Karakalpak Cumhuriyeti kurmak istediklerini bildirdiler. 1990'da Karakalpak yönetimi özerk cumhuriyet ilân etti. Özbekistan, 31 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını kazandıktan sonra Özbek milliyetçileri Karakalpaklar'ın başlattığı hareketi bastırmaya çalışmakla beraber

halen Karakalpaklar muhtar vaziyetlerini sürdürmektedirler.

1926'da 146.317 olan Karakalpak nüfusu 1979'da 303.324'e yükselmiştir. Bunun 281.809'u Karakalpak Özerk Cumhuriyeti'nde, geri kalanı ise Özbekistan'ın Hârizm, Fergana, Türkmenistan'ın Taşauz bölgelerinde, Kazakistan'ın bazı kesimlerinde ve Rusya Federasyonu'nda Astarhan yöresinde yaşamaktadır. Ayrıca Afganistan'da da 2000 kadar Karakalpak bulunmaktadır. Karakalpakça adı verilen topluluğun dilinin Türk dilleri grubundan Kıpçak ya da Kıpçak-Nogay alt grubuna dahil olduğu söylenebilir. En yakın olduğu diller Nogay ve Kazak dilleridir. Kuzeydoğu ve güneybatı olmak üzere iki ana lehçe grubuna ayrılır. Bunun dışında Kazakça, Türkmençe ve Özbekçe'den etkilenmiş lehçeleri vardır. Modern edebî dil ise Sovyet döneminde geliştirilmiştir. Yazılı edebiyatta geliştirilen dil kuzeydoğu lehçesine dayanmaktadır. Kelime hazinesinin esas itibarıyla Kıpçakça'ya dayandığı Karakalpakça'ya Arapça ve Farsça kelimeler de girmiştir. Çince'den de bazı kelimeler alınmıştır. Son zamanlarda ise gittikçe artan oranda Rusça'nın ağırlığı hissedilmektedir. Karakalpak Özerk Cumhuriyeti'nde resmî dil Özbekçe ve Rusça'dır. Radyo ve televizyon yayınları Karakalpakça, Özbekçe, Rusça ve Türkmençe yapılmaktadır. Karakalpakça ilk defa Sovyet döneminde bir yazı dili haline geldi. Önce Arap harfleri geliştirilerek kullanıldı (1924-1932). 1928'de, 1932-1938 arasında ve 1938-1940 yıllarında Latin alfabesine geçilmeye çalışıldı. 1940-1957 arasında Kiril alfabesi kullanıldı. Karakalpaklar, Orta Asya'da yaşayan Türk gruplarının en küçüklerinden biri olmakla beraber kimliklerini korumak için yoğun gayret içindedirler.

Hanefî mezhebine mensup olan Karakalpaklar'ın İslâm dinini ne zaman kabul ettikleri tam olarak bilinmemektedir. Büyük ihtimalle farklı bir boy haline geldikleri X-XIII. yüzyıllarda bu dini benimsemişlerdir. Başta Kübreyiye olmak üzere bölgede oldukça etkili birçok tarikat vardır. 1924'te 553 cami mevcutken son zamanlarda ancak on caminin ibadete açık olduğu tahmin edilmektedir.

165.642 km²'lik bir alana sahip olan Karakalpakistan Özerk Cumhuriyeti'nin nüfusu 1995 sayımına göre 1.290.000'dir. Bunun 468.000'ini (% 33) Karakalpaklar (Tudzit) teşkil eder. Ayrıca % 30'u Özbekler, % 27'si Kazaklar, % 5'i Ruslar, % 3'ü Türkmenler, % 1'i Tatarlar'dan oluşur.

Karakalpakistan'ın başşehri Nukus'un nüfusu 190.000'dir. Diğer önemli şehirleri Ürgenç (136.000), Hoziyli (61.000), Hıve (41.000) ve Çimbay'dır (26.000).

BİBLİYOGRAFYA :

A. N. Samoyloviç, *Materialı po istorii Karakalpakov* (Trudi instituta vostokovedeniya, VII, Akademia Nauk SSSR), Moskova - Leningrad 1935; A. Zeki Velidî Togan, *Bugünkü Türkili ve Türkistan Yakın Tarihi*, İstanbul 1981 (İstanbul 1942), tür.yer.; K. H. Menges, *Qaraqalpaq Grammar I: Phonology*, Newyork 1947; G. Wheeler, *The Modern History of Soviet Central Asia*, Wesport 1975, tür.yer.; E. E. Bacon, *Central Asia under Russian Rule: A Study in Cultural Change*, New York 1980, tür.yer.; R. Grousset, *Bozkır İmparatorluğu Atilla, Cengiz Han, Timur* (trc. M. Reşat Uzman), İstanbul 1980, s. 438-439; A. Bennigsen - S. E. Wimbush, *Muslims of the Soviet Empire*, London 1985, s. 108-114; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, İstanbul 1987, s. 182; Nadir Devlet, *Çağdaş Türk Dünyası*, İstanbul 1989, s. 173-174; Mehmet Saray, *Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler (1775-1875)*, İstanbul 1990, s. 13, 59, 65; A. Yu. Yakubovskiy, *Altın Ordu ve Çöküşü* (trc. Hasan Eren), Ankara 1992, s. 13; Akdes Nimet Kurat, *Karadeniz'in Kuzeyinde Türk Kavim ve Devletleri*, Ankara 1992, s. 64, 65, 68, 86-88; Shirin Akiner, *Sovyet Müslümanları* (trc. Tufan Buzpınar - Ahmet Mutu), İstanbul 1995, s. 289-295; J. Minahan, *Nations Without States: A Historical Dictionary of Contemporary National Movements*, Connecticut 1996, s. 276-279; R. Rahmeti Arat, "Kara - Kalpaklar", *İA, VI*, 284-288; W. Barthold - [R. Wixman], "Karakalpak", *El²* (İng.), IV, 610-611.

AHMET TAŞAĞIL

KARAKEÇİLİ

Anadolu'daki
Türk oymaklarından biri.

XVI. yüzyılda Anadolu'da bu adla iki önemli oymağa rastlanmaktadır. Bunlardan biri Urfa, diğeri de Ankara bölgesinde yaşamaktaydı. Aynı yüzyılın ikinci yarısında Teke (Antalya) yöresinde de bu adla anılan küçük bir oymak mevcuttu. Ankara bölgesindeki Karakeçililer'den bir kol Eskişehir bölgesine göçerek orada yurt tutmuş, bu koldan bazı obalar da Balıkesir bölgesinde yerleşmiştir.

Urfa yöresindeki Karakeçililer hakkında en eski bilgi XV. yüzyılın ikinci yarısına kadar inmektedir. Bu sıralarda Karakeçililer, Akkeçili oymağı ile birlikte Mardin yöresinde yaşıyor ve Akkoyunlular'dan Mardin Hükümdarı Cihangir Mirza'ya tâbi bulunuyordu. Uzun Hasan Bey, ağabeyi Cihangir Mirza ile mücadele ederken 1457 yılında Mardin yöresine girmiş ve Cihangir Mirza'ya bağlı olan Karakeçili ve Akkeçili

KARAKEÇİLİ

oymaklarını göç ettirerek kendi ülkesine ait bir yere yerleştirmişti. Bu oymaklardan Akkeçililer'e dair başka bilgiye rastlanmamaktadır. Muhtemelen bunlar küçük gruplara bölünerek yeni adlar altında varlıklarını sürdürmüşlerdir. XVI. yüzyılda Kütahya yöresinde yirmi yedi obalı Akkeçili adlı bir oymak vardı. Fakat bunların Mardin yöresindeki Akkeçililer'den farklı bir teşekkül olduğu anlaşılmaktadır. Karakeçililer ise XVI. yüzyıla ait Urfa sancağı tahrir defterlerinde zikredildikleri gibi adlarına mühimme defterlerindeki hüküm sûretlerinde de rastlanır. Bunlar, daha sonra Urfa'nın kuzeyindeki Siverek yöresiyle ona komşu yerlerde yurt tutmuştur. Bu arada Siverek'e bağlı Karakeçi köyü bu oymağa ait yerleşim merkezlerinden biridir. Malatya'ya bağlı Besni kazasındaki Karakeçi köyünün ise bunlara ait olup olmadığı bilinmemektedir. Belgelerde Urfa Karakeçilileri Akkeçililer gibi Kürt asıllı gösterilir. Ancak oymağı teşkil eden şahıslar arasında Yağmur, Gündoğmuş, Bayram, Güvendik, Sevündük, Budak, Kaya, Sarı, Satılmış gibi Türkçe adlar taşıyanlara rastlanması bu bilgilerin doğru olmadığını ve bölgede beraber yaşadıkları Kürt aşiretleri dolayısıyla böyle anıldıklarını düşündürmektedir.

XVI. yüzyılda Sivas'ın batısından Ankara'nın güneydoğusuna kadar uzanan geniş sahada yaşayan ve Ulu-yörük Türkleri adıyla anılan topluluğun büyük oymaklarından birini Karakeçililer teşkil ediyordu. Ulu-yörük topluluğu "bölük" denilen yirmi sekiz oymaktan meydana geliyor, bunlardan bazıları Ak Salur, Çepni, Dordurga gibi Oğuz boylarının adlarını taşıyordu. Bir kısmının da Ağcakoyunlu, İnal gibi Oğuz asıllı oldukları bilinen bu topluluğun bazı oymakları ise Cungan (< Ca'ungar = sol kol), Çavurçı (> Caverçi) gibi isimlerle anılıyordu; dolayısıyla bu sonuncuların Moğol asıllı olabileceği düşünülmektedir. Karakeçililer'in ise taşıdıkları ad sebebiyle Oğuz asıllı oldukları şüphesizdir. Bunlar umumiyetle Ankara'nın güneydoğusundaki Bâlâ kasabası ile onun doğusundan geçen Kızılırmak arasındaki yörede ikamet etmekteydiler. Karakeçililer'in bu yurtları eskiden beri kendi adlarıyla anılmaktaydı. Günümüzde bu yöre idari bakımdan yine onların ismiyle anılan bir nahiye olup nahiyenin merkezi de Karakeçili adını taşımaktadır.

Karakeçililer Şarkıpâre, Ortapâre ve Yüzdepâre adlarıyla üç kola ayrılan Ulu-yörük topluluğu içinde Yüzdepâre'ye

mensup olup otuz üç kışlakta oturmakta ve bu kışlaklarda Ulu-yörük'ün diğer bütün bölükleri gibi çiftçilik yapmaktaydılar. Yazın gittikleri yaylada hem davaları, sığırları ve atları otlatmakta hem de dinlenerek kendilerini hasada hazırlamaktaydılar. Oymağın vergi veren nüfusuna gelince bu sayı XVI. yüzyılda 2757'dir. Bu nüfusa kadınlar, çocuklar, din adamları, sakatlar, çok yaşlılar, sipahiler ve sipahizâdeler dahil değildir. Vergi nüfusu dörtle çarpılırsa 11.028 rakamı çıkar ki bu sayı oymağın gerçek nüfusu hakkında bir fikir verebilir. Vergi veren Karakeçililer arasında Budak, Gündoğmuş, Tanrıverdi, Yıldırım, Güvendik, Sevündük, Yağmur, Durak, Yaramış, Türemiş, Satılmış, Durmuş, Aydın, Bektaş, Oğurlu, Bozca, İnal, Karaca, Bayat, Kazlı, Salur, Dede Balı, Arslan, Tuman, Ağca, Menteşe, Turahan, Eymür gibi Türkçe isim taşıyanlar pek çoktur.

Eskişehir yöresinde bulunan Karakeçililer, Ulu-yörük arasındaki Karakeçililer'in bir koludur. Bu kolun Eskişehir yöresine ne zaman geldiği bilinmemektedir. Bu Karakeçililer'in pek çoğu günümüzde, adı geçen ilin merkez ve Seyitgazi ilçelerindeki yirmiden fazla köyde oturmaktadır. Bunlar, uzun süreden beri her yıl eylül ayında kadınlar da dahil olmak üzere kalabalık bir halde Söğüt'te toplanarak Ertuğrul Gazi'nin türbesini ziyaret etmek ve burada ziyafet ve şenlikler düzenlemektedirler. II. Abdülhamid bu şenliğe resmî bir hüviyet de verdirmişti. Buna göre bölgedeki en büyük mülki ve askerî âmirlerle diğer görevliler, pek çoğunu Karakeçililer'in meydana getirdiği kafilenin başında yürüyerek türbeyi ziyaret edecekler, ziyaretten sonra günün önemini belirten konuşmalar yapacaklar, ardından askerî bando Osmanlı marşları çalacaktı. Bu program imparatorluk sona erinceye kadar düzenli bir şekilde uygulanmıştır. Ayrıca II. Abdülhamid, Karakeçililer'e mensup seçme gençlerden 200 kişilik mızraklı bir bölük teşkil ettirmiştir. Bu bölüğe Söğütlü Maiyet Bölüğü adı verilmişti. Bunlar cuma selâmlığı ile diğer merasimlerde sarayda yakın ilgi görmüş ve takdir kazanmışlardı. Bölüğün yine Karakeçililer'den olan kumandanı Mehmed Efendi, bölüğe mensup bir hemşehrisiyle birlikte Sultan Abdülhamid'in yatak odasının yanında yatardı. II. Abdülhamid onlardan "öz hemşehrilerim" şeklinde söz ettiği gibi Alman İmparatoru Wilhelm'e de Söğütlü Maiyet Bölüğü mensuplarını "akrabalarım" diye tanıtmıştı.

Eskişehir bölgesindeki Karakeçililer'den birçok oba XIX. yüzyılda Balıkesir yöresine göçmüş ve merkez ilçe ile İvrindi ve Balya ilçelerinde yurt tutmuştur. Bunlar günümüzde de adı geçen ilçelerdeki köylerde oturmaktadır. Bilhassa bu Karakeçililer zamanımızda her yerde aranan ve beğenilen güzel halılar dokumaktadır. Karakeçili halılarına diğer Yörük oymaklarının halılarında da görüldüğü gibi hendesi motifler hâkimdir ve bunlar Karakeçili halılarının karakteristiğini teşkil eder.

Urfa, Ankara, Eskişehir bölgesi dışında bir kısım cemaatlerin Teke ve İçel yöresinde bulunduğu dikkati çekmektedir. 975 (1568) yılına ait bir hükümde, Karakeçili adlı bir cemaatin Karaman ilinde bir sipahinin raiyyeti iken yirmi otuz yıldan beri Teke sancağında yaşadığı için oymağın adının Teke sancağı defterine kaydedilmesi emredilmişti. Teke sancağındaki bu Karakeçili oymağı hakkında başka bilgi yoktur. Ancak zamanımızda İçel'de yaşamakta olan oymaklar arasında Karakeçili adlı bir oymak da bulunmaktadır. Bu oymağın XVI. yüzyılda Teke'de yaşayan Karakeçililer veya onların bir kolu olması mümkündür.

Bugün Türkiye'de Karakeçili adını taşıyan bazı köylere rastlanmaktadır. Siverek'e (Urfa) ve Besni'ye bağlı Karakeçi adlı köylerle Ulu-yörük'e mensup Karakeçililer'in bulunduğu nahiye ve nahiye merkezi dışında Çorum şehrinde bir mahalle, yine Çorum'a bağlı İskilip ve Sungurlu kazalarında birer köy Karakeçili adıyla bilinmektedir. Bu durum, vaktiyle Çorum yöresine nüfusu az olmayan bir Karakeçili oymağının yerleşmiş olduğunu göstermektedir. Ancak bunların Ulu-yörük Karakeçilileri'nin bir kolu olup olmadığını tesbit zordur. Karakeçili adını taşıyan iki köy de Manisa'nın Salihli ve Gördes ilçelerinde görülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 965; TK, TD, nr. 16, vr. 133^a-146^b; Ebû Bekr-i Tihri, *Kitâb-i Diyârbakriyye* (nşr. Necati Lugal - Faruk Sümer), Ankara 1962, I, 234; Ahmed Refik [Altınay], *Anadolu'da Türk Aşiretleri*, İstanbul 1930, II, 62; Tahsin Paşa, *Abdülhamid'in Yıldız Hatıraları*, İstanbul 1931, s. 25, 104 vd. (aynı bk. a.e., İstanbul 1990, s. 143-144); *Köylerimiz*, İstanbul 1933 (Dâhiliye Vekâleti neşriyatı); Kâmil Su, *Balıkesir ve Civarında Yürük ve Türkmenler*, İstanbul 1938, bk. İndeks; *Türkiye'de Meskün Yerler Kılavuzu*, Ankara 1948 (İçişleri Bakanlığı yayını), II, 613; Ali Rıza Yalman, *Cenupta Türkmen Oymakları* (haz. Sabahat Emir), Ankara 1977, II, 512; Faruk Sümer, *Oğuzlar*, İstanbul 1992, s. 146, 178-179.

FARUK SÜMER